

Profesor Karel Hausenblas (1923–2003)

Petr Mareš, FF UK v Praze

petr.mares@ff.cuni.cz

V tomto roce si připomínáme dvě výročí jednoho z nejvýznamnějších představitelů naší jazykovědné bohemistiky, univerzitního profesora Karla Hausenblase. Karel Hausenblas se narodil před sto lety, 16. listopadu 1923 v Benešově. Po studiu češtiny, ruštiny a obecného jazykozpytu na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy pracoval od roku 1949 v Ústavu pro jazyk český ČSAV, jeho hlavním působištěm se ovšem v roce 1961 stala fakulta, na níž dříve studoval; nastoupil na katedru českého jazyka, obecného jazykozpytu a fonetiky, která se zanedlouho přeměnila v katedru českého a slovenského jazyka. Vyučoval zde takřka po tři desetiletí a vychoval řadu žáků. Zemřel po dlouhé těžké nemoci 5. července 2003, několik měsíců před svými osmdesátinami.

O vědeckých, popularizačních a pedagogických aktivitách Karla Hausenblase a o jeho přínosu pro bohemistiku a vůbec lingvistiku už bylo napsáno mnoho – v jubilejních člancích, nekrolozích i ve speciálních studiích, které byly věnovány jeho dílu. Sám jsem se pokusil podat přehled hlavních oblastí jeho činnosti v nekrologu Profesor Karel Hausenblas zemřel (*ČJL*, 54, 2003–2004, s. 38–40); srov též medailon Osobní zamyšlení nad životem a dílem Karla Hausenblase od Marie Čechové (*Řeč o řeči*. Praha: Academia 2012, s. 270–273). Přitom je zřejmé, že Hausenblasovy práce stále prokazují svou podnětnost, i když vznikaly před několika desetiletími. Např. nedávno vyzdvihla Jelizaveta Getta důležitost jeho výkladů pojednávajících o teorii překladu a překladatelském stylu (Styl v literárním překladu prizmatem Karla Hausenblase, *Bohemica Litteraria*, 25, 2022, č. 1, s. 76–92). Na aktuální aspekty Hausenblasova vědeckého odkazu se zaměřila také konference Paměť oboru 2023, jež se konala na Filozofické fakultě UK v listopadu 2023 a jež byla věnována rovněž výročí dvou dalších čelných představitelů pražské bohemistiky, Vladimíra Šmilauera (1895–1983) a Alexandra Sticha (1934–2003).

Rozpětí odborných zájmů Karla Hausenblase bylo neobyčejně široké. Vedle stylistiky, která postupně získala dominantní pozici, se zabýval českou morfologií a syntaxí, terminologií i dalšími složkami slovní zásoby, výstavbou textu, už zmíněným překladem, otázkami jazykové kultury, problematikou jazykového vyučování; byl členem redakční rady *ČJL*, napsal řadu článků o výuce češtiny a podílel se rovněž na tvorbě učebnic, cvičebnic a metodických příruček. Byl autorem četných popularizačních příspěvků; některé jsou zahrnuty do publikací jako *Knížka o jazyce a stylu soudobé české literatury* (1961) nebo *Čeština za školou* (1974). I když jeho doménou byl současný jazyk, uveřejnil rovněž rozsáhlou historicky pojatou monografii (původně kandidátskou disertaci) *Vývoj předmětového genitivu v češtině* (1958), v níž mj. popsal a doložil ústup tzv. záporového genitivu. Navíc svou jazykovědnou specializaci

často přesahoval; velkou pozornost věnoval umělecké literatuře, ale zasvěceně psal také o hudbě či výtvarném umění.

Karel Hausenblas byl typem badatele, který netíhne k vytváření syntetických příruček a přehledových publikací. Na rozdíl od jiných autorů nám tak neposkytl souhrnné pojednání o stylistice ani o jiných tématech, jimiž se zabýval. Těžiště Hausenblasova díla představuje obšírný soubor časopiseckých či sborníkových studií a konferenčních referátů. V nich soustavně promýšlel teoretické a metodologické problémy a ve spojení s tím analyzoval vybrané jazykové jevy a texty. K mnohým otázkám se vracel a své úvahy dále rozpracovával a precizoval (výmluvně to ukazuje série příspěvků o základním pojmosloví stylistiky, uveřejňovaných postupně v letech 1955 až 1995). Příznačně se věnoval zvláště oblastem komplikovaným, mnohotvárným a obtížně uchopitelným; předmětem jeho pozornosti se mimo jiné staly vlastnosti zájmen a číslovek, slovesná příčestí, terminologie sémantiky, rozlišení věty a výpovědi, přesahy gramatické syntaxe do textu, interpretace textu, metody výzkumu stylu, učební styl jako specifický styl funkční či proces postupného utváření stylu v rámci textu. Uveďme ještě alespoň Hausenblasovu stať *O studiu syntaxe běžně mluvených projevů* (1962), která se stala impulsem a výchozím bodem pro pozdější intenzivní rozvoj výzkumů v této oblasti.

Karel Hausenblas uveřejňoval své příspěvky v mnoha různých tiskovinách, v některých případech obtížně dostupných. Naštěstí se s četnými jeho pracemi můžeme seznámit v knižních výběrech; na pohled to jsou publikace skromné a nenápadné, avšak obsahově jsou velmi bohaté. Sám autor shromáždil své zásadní studie o stylu a výstavbě textů (zvláště uměleckých) z šedesátých let do knihy *Výstavba jazykových projevů a styl* (1971). Články z pozdějších let, jež jsou opět věnovány stylové a textové problematice, byly přetištěny ve výboru *Od tvaru k smyslu textu. Stylistické reflexe a interpretace* (1996; eds. Alena Macurová a Petr Mareš). K Hausenblasovým (bohužel nedožitým) osmdesátinám byl pak jako protějšek a doplněk předcházejících knih připraven svazek nazvaný *Miscellanea* (2003; eds. Dagmar Čapková a Alena Macurová). Celkem dvaadvacet článků, tematicky velmi diferencovaných, z nichž se skládají tyto „rozmanitosti“, instruktivně dokládá autorovu mnohostrannost. Početně převažují výklady o gramatických otázkách, ale najdeme tu např. také dva články o vyučování češtině na školách či bilanční zamyšlení *O chybách lingvistových* (původně přednáška z roku 1988).

Dvě letošní výročí jsou podnětem k tomu, abychom si připomněli jednu z velkých osobností naší bohemistiky. My, kteří jsme profesora Hausenblase znali a byli jeho žáky, si v mysli rekapitulujeme, za co mu profesně i lidsky vdčíme. Jeho odkaz je tu ovšem pro všechny, kteří chtějí proniknout do podivuhodného světa jazyka, textu, komunikace, literatury – jako badatelé, učitelé, studenti, autoři a redaktori, zájemci a milovníci.